

Савчук Р. І.,
докторант

Київського національного лінгвістичного університету

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ НАРАТИВНОГО ТЕКСТОТВОРЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ XVIII–XXI СТОЛІТЬ

Анотація. Стаття присвячена представленню основних етапів і процедур застосування методики інтегрованого лінгвопоетологічного аналізу в студіюванні французького художнього дискурсу XVIII–XXI ст. із позицій його наративного текстотворення. Інтегрований лінгвопоетологічний аналіз художнього наративу є системним, комплексним, поліаспектним і полірівневним, оскільки об'єднує кілька методів і методик дослідження.

Ключові слова: інтегрований лінгвопоетологічний аналіз, наративно-поетологічний аналіз, когнітивно-поетологічний аналіз, семіотико-наративний аналіз.

Постановка проблеми. У сучасних мовознавчих розвідках особливо актуалізованими є ті наукові дослідження та праці, що спрямовані на з'ясування новітніх тенденцій художнього мовобуття [12, с. 5] у їхньому інтерпретативно-когнітивному й лінгвoseміотичному вимірах через утілення артикульованої ним ситуації творення певного типу *оповідної реальності*, яка нерозривно пов'язана з питаннями пізнання, осмислення й систематизування останньої як деякої ментальності, що є відзеркаленням усєї культурно-історичної парадигми об'єктивно існуючої людської дійсності.

На переконання вітчизняних (Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, О.М. Кагановська, В.Г. Ніконова) і зарубіжних текстологів (G. Genette, D. Maingueneau), студіювання художнього дискурсу залежить не лише від мети й завдань, які ставить перед собою дослідник [9, с. 123], а й також від характеру і складності розглядуваного матеріалу [9, с. 123]. На нашу думку, саме різномірність і багатогранність прозового твору формують підґрунтя у вивченні його онтологічно-сутнісних ознак і розкритті закономірностей функціонування та взаємодії його складників або конститuentів, що уможливує така собі *проекція* [12, с. 5] у терміни текстового буття зближених із лінгвістикою галузей, а саме: філософії, когнітології, літературознавства, семіотики, психології, комунікативної лінгвістики, лінгвопрагматики й культурології.

Актуальність статті пояснюємо зростаючим інтересом у вітчизняних і зарубіжних, зокрема у франкомовних, лінгвопоетологічних наукових працях до виявлення наративних, когнітивних, дискурсивних і семіотичних характеристик художнього текстотворення, особливо зважаючи на те, що мовотворчість будь-якого історичного періоду відзначається власними наративними традиціями та нормами. Актуальність підтверджується також кластерністю сучасних лінгвістичних методологій і орієнтацією мовознавчих праць на комплексне й різноаспектне вивчення *наративної складової* художніх творів різних жанрів.

Мету розвідки вбачаємо в представленні основних етапів і процедур *методики інтегрованого лінгвопоетологічного аналі-*

зу в студіюванні формо- та смислотвірних аспектів прозового твору. Оскільки у фокусі наших наукових інтересів перебуває французький художній дискурс XVIII–XXI ст., об'єктом дослідження є *художній наратив* указанного періоду в термінах його текстотворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми пропонуємо методику *інтегрованого лінгвопоетологічного аналізу* французького художнього наративу XVIII–XXI ст., яка є системною та комплексною, оскільки об'єднує кілька методів і методик дослідження. Загальнонауковим методологічним підґрунтям такого погляду на прозовий твір є ідея інтеграції традиційно-усталених норм і канонів вивчення художнього наративу, що реалізується через міцний зв'язок між лінгвопоетикою й лінгвостилістикою, з одного боку, та сучасними методологічними принципами *наративного, когнітивно-поетологічного й семіотико-наративного підходів* – з іншого.

Так, напрацювання методики *інтегрованого лінгвопоетологічного аналізу* для комплексного вивчення визначальних принципів наративного текстотворення французької прози XVIII–XXI ст. передбачає дослідження в трьох напрямках – *наративно-поетологічному*, що включає жанровий, архітектоніко-композиційний, оповідний і мовленнєвий аспекти, *когнітивно-поетологічному* як реконструкції релевантних структур авторського наративного мислення й виявлення концептуальних пріоритетів письменників із урахуванням специфіки просторово-часової континуальності та образно-стилістичної фігуративності створеної ними *оповідної реальності* й *семіотико-наративному* в контексті представлення сутнісних механізмів текстуалізації множинності значень у можливих світах, сконструйованих у французьких художніх наративах XVIII–XXI ст.

Наративно-поетологічний підхід є поєднанням методик і процедур власне *наративного аналізу*, що має на меті визначення типових конфігурацій художніх наративів і їх співвідношення з поверхневими структурами дискурсу [10, с. 536], та *інтерпретаційного* як етапу інтерпретації французьких прозових творів у термінах реконструкції авторського задуму, мотивів і цілей, а також рецептивної спрямованості [10, с. 536] художніх наративів. Саме тому ми позиціонуємо *наративно-поетологічний підхід* як такий, що включає жанровий, архітектоніко-композиційний, оповідний і мовленнєвий аспекти дослідження французької художньої прози XVIII–XXI ст.

Студіювання наративних стратегій художнього текстотворення в *жанровому* розрізі ґрунтується на представленні та характеризації стилю тієї або іншої літературної доби загалом і романної естетики зокрема. Зважаючи на те, що кожне з розглядуваних нами століть вирізняється власними домінуючими наративними практиками, колективною свідомістю, що

вміщує в собі, зберігає й передає принципово важливі ознаки світосприйняття та світовідчужання, урешті, зумовлює й детермінує відмітні особливості нарративного мислення французьких письменників, окрему увагу звертаємо на виразально-зображальні функції [12, с. 5] мовних одиниць у розглядуваних нами прозових текстах. У цьому разі йдеться також про застосування елементів *контекстуального аналізу*, що акцентує увагу саме на контексті породження художніх творів із подальшим зануренням до універсуму історії й культури французького народу та відповідного світу дійсності [12, с. 5].

Архітектоніко-композиційний аспект суголосний принципам відбору й аналізу композиційних одиниць або компонентів художнього нарративу (як от назва твору, ініціальна/завершальна сцена, зачин, опис, ліричний відступ тощо), що забезпечують деяку динамічність або статичність оповідної реальності й налаштовують читача на певний чуттєвий лад у сприйнятті/прочитанні твору. Позичування композиції як естетичної зорганізованості художнього тексту, що нашаровується на його структурну цілісність [13, с. 18–20] і втілюється через використання певних мовних одиниць, імплікує інтерференцію оповідного та мовленнєвого рівнів аналізу.

Оповідний рівень у пропонованій методиці передбачає визначення головних нарративних конфігурацій гомо-/гетеродієгетичного оповідачів, які є найбільш частотними, а отже, і найбільш показовими у формуванні та форматуванні основних різновидів оповіді, властивих французькій прозі XVIII–XXI століть. Представлення художнього нарративу в координатах його *оповідного* або *змістово-оповідного* [5, с. 39] рівнів імплікує не лише з'ясування параметрів побудови оповіді, а й програмує виявлення особливостей вибору теми чи сюжету, принципів утілення ідеї твору, втручання оповідача в сюжетний виклад, його імпліцитного або експліцитного звертання до читача, філософських роздумів або оцінки та позиції щодо оповіданих подій і/чи дій.

У цьому разі зосереджуємось також і на словесній організації художнього тексту, а тому до уваги беремо позицію оповідача та перспективу бачення, що можуть бути артикульованими останнім або іншим фокалізатором, які, у свою чергу, отримують вираження в численних різновидах дискурсу оповідної інстанції або персонажів. Так, *мовленнєвий аспект інтегрованого лінгвопоетологічного аналізу* французької художньої прози у світлі текстотворення є окресленням усіх мовних засобів реалізації й текстуалізації найвиразніших нарративних конфігурацій у конструюванні оповідної реальності прозових творів XVIII–XXI ст.

Виявлення *жанрових, архітектоніко-композиційних, оповідних і мовленнєвих* характеристик художнього дискурсу дає змогу розкрити, отже, не лише імпліцитні пласти творів, а й простежити певну (а)симетрію його зовнішньої та внутрішньої форм [12, с. 5].

Когнітивно-поетологічний підхід до дослідження французького художнього дискурсу з позицій його текстотворення реалізується через перехід від загальних характеристик нарративної поетики французьких письменників XVIII–XXI ст. до реконструкції релевантних структур авторського нарративного мислення. Уважаємо, що такий підхід є *інтерпарадигматичним* [12, с. 18] за своєю сутністю й дослідницьким потенціалом, а його застосування до трактування та пояснення художнього тексту в термінах текстотворення останнього жодним чином не «розхитує» лінгвістичні основи твору [12, с. 18], а, навпаки, на-

дає йому багатовимірної протяжності, що заповнює «міжрівневі лакуни» семантикою інтенційності як прагненням подолання узвичаєного розподілу значень і викристалізує в ньому нові концептуальні перспективи [12, с. 18].

Так, *когнітивно-поетологічний підхід* пропонує такий алгоритм аналізу художнього твору, що передбачає розкриття взаємовідношень між його нарративною зорганізацією й системністю використання письменниками нарративних прийомів, технік і тактик, а також засобів їх мовного втілення, що віддзеркалюють особливості авторського світосприйняття і світовідчужання через конструювання певних типів оповідної реальності, а саме: дзеркальної, веристичної, романтичної, модерністської, сюрреалістської, постмодерністської та мінімалістичної.

Залежно від того, що є домінуючим і визначальним для письменника в процесі творення деякої оповідної реальності, художні нарративи XVIII–XXI ст. можуть вибудовуватись за двома когнітивними моделями: «*як я бачу*», що є суголосною нарративній моделі гетеродієгетичного оповідача в екстра-/інтрадієгетичній позиції або «*як я відчуваю*», яка корелює з гомодієгетичним оповідачем в інтра-/екстрадієгетичній ситуації.

Пріоритетною в цьому разі є *інтеграція* основних етапів *нарративного аналізу* в термінах окреслення функціонального статусу формо- й смислотвірних конститuentів художнього нарративу, *семантико-когнітивного* (О.М. Кагановська) як такої аналітичної процедури [7, с. 60–61], що має своїм підґрунтям вихідне положення лінгвoseміотичної теорії А.О. Білецького [2; 8, с. 175–182] *про системність семантичних кореляцій* [там само], котрі становлять основу словесних і концептуалізованих образів та імплікують фігуративне й асоціативне осмислення французькими авторами створеної ними оповідної реальності та *лінгвостилістичного аналізу* (І.В. Смушинська), у межах якого всі стилістичні засоби так чи інакше мають стосунок до *не-нейтрального* способу відображення дійсності [1, с. 64; 11, с. 175], а отже, репрезентують когнітивний стиль письменників. Поєднання та системне інкорпорування провідних процедур *нарративного, семантико-когнітивного й лінгвостилістичного аналізу* до покрокового студіювання прозового твору викристалізовують *методику моделювання та реконструкції когнітивно-нарративної сценографії* французького художнього дискурсу досліджуваного періоду.

Когнітивно-поетологічний підхід складається, отже, із трьох основних етапів:

- реконструювання *когнітивно-нарративної сценографії* французького художнього дискурсу XVIII–XXI століть із опорою на показові для нього *нарративні моделі* як певні прототипи патерни в його організації та форматуванні;

- визначення нарративних прийомів, технік і тактик як найважливіших маркерів *нарративного мислення* письменників через окреслення в *нарративній матриці* прозових творів усієї системи нарративних елементів оповідної реальності (подій і/чи дій, ситуацій, актантів оповіді, функцій), які розміщуються у вигляді певної *нарративної схеми*, мають свої просторово-часові координати, власні оповідно-мовленнєву структуру й фокалізаційний код;

- виділення модальних засобів риторично-стилістичного рівня та з'ясування виразально-зображальних засобів мовної репрезентації, що текстуалізують авторські смислові доміанти й концептуально значущі слова, які формують, у свою чергу, словесне підґрунтя образно-стилістичної фігуративності оповідної реальності в художньому творі.

Зважаючи на те, що *когнітивно-нарративна сценографія* має своїми конститuentами певні *нарративну модель* і *нарративну матрицю*, вирізняємо два етапи в її аналізі. По-перше, ідеться про моделювання *когнітивно-нарративної сценографії* як побудову або реконструювання основних складників оповідної реальності, що отримують вираження в *нарративній матриці* художнього нарративу. З огляду на те, що моделювання постулюють як один із центральних методів теорії пізнання [9, с. 137], його основними «інструментами» є *моделі*, що ґрунтовані на комплексній обробці інформації, у результаті якої з метою інтерпретації/розуміння останньої в пам'яті конструюється її ментальне представлення [6, с. 158]. *Нарративну модель* ми позиціонуємо як *прототиповий образ* спрощеного відтворення деякого об'єкта, що є спеціально створеною дослідником із метою вивчення ознак і складників цього об'єкта та способів існування й функціонування останнього [10, с. 386].

Так, *когнітивно-нарративна сценографія* французьких прозових текстів XVIII–XXI ст. постає штучно змодельованою системою когнітивних і нарративних механізмів реалізації в художньому нарративі письменницького задуму через використання *нарративних прийомів, технік і тактик* у текстових формо- і смислотвірному процесі.

Наголосимо на тому, що, зважаючи на семантичне навантаження термінопонять «прийом», «техніка» й «тактика» [15] та їх екстраполяцію в царину *нарративного творення* деякої оповідної реальності, *нарративним прийомом* позначаємо певний засіб конструювання й форматування оповідного зображення (*représentation narrative* за Ж. Женеттом). До найуживаніших *нарративних прийомів*, які використовують французькі письменники XVIII–XXI ст., зараховуємо *нарративний прийом* дзеркала, спогаду, осциляції гомодієгетичного оповідача, (кіно)камери, монтажу, дефокалізації, калейдоскопу, нарративного кільця.

Нарративну техніку позиціонуємо як сукупність прийомів або засобів, що застосовуються авторами в їхній текстотвірній діяльності. У цьому сенсі виокремлюємо такі основні *нарративні техніки*, як експресія, змінна фокалізація, показ як віддзеркалення/відбиття, пригадування/згадування, виписування власного «я», монтажне кадрування.

Нарративна тактика вирізняється інтенційністю письменника як творця певної оповідної реальності, а тому охоплює прийоми, способи та механізми досягнення авторської мети. У широкому розумінні наведеного вище термінопоняття вона суголосна концепції стратегічно продуманої й майстерно втіленої лінії поведінки письменника для реалізації поставлених цілей і формування деякого своєрідного ефекту на читача. Французькому художньому дискурсі XVIII–XXI ст. притаманні такі *нарративні тактики*, як скомплікованість і гра.

По-друге, має місце виявлення й аналіз низки *суб'єктно-модальних авторських смислів* художнього нарративу, що реалізуються через лексичні, граматичні (морфологічні та синтаксичні), комбіновані засоби мови (за І.В. Смушинською) [11, с. 175–176], і семантико-когнітивного наповнення прикметних механізмів мовної репрезентації *авторських смислових домінант* через збирання до купи певних текстових смислів, що вербалізують і розгортають особливий «*поетичний суб'єктивний образ світу*» [11, с. 175–176].

Семіотико-нарративний підхід вибудовується передусім на методиці *діалогічної інтерпретації* художнього твору, що постає сукупністю процедур аналізу тексту як знакового посередника дискурсу з урахуванням позамовних чинників тек-

стової комунікації й інтегрованого принципу діалогічності [10, с. 533]. Уважаємо, що саме вихідне положення про діалогічність прозового тексту в координатах його комунікативної структури, започатковане й найповніше розроблене російським текстологом М.М. Бахтіним, дає змогу трактувати художній твір кризь призму знакового характеру останнього.

Крім того, підґрунтям *семіотико-нарративного підходу* є позиціонування *семіотики* в сучасних інтерпарадигматичних розвідках як особливого модусу мислення [3, с. 6] або справжньої метанауки чи науки наук [3, с. 8], що постає синтезом окремих дисциплінарних досліджень знака [3, с. 8]. Власне *семіотичний аналіз*, сутнісні елементи і процедури якого найповніше розкриті Ю.М. Лотманом, уможлиблює розгляд художнього нарративу як одного з феноменів культури, що формує своєрідну матрицю у творенні *можливих варіантів* існування дійсного світу [3, с. 102] з огляду на довільність використання письменниками мовних знаків у побудові певної оповідної реальності. Так, *семіотичний аналіз* програмує опис діалогічних відношень тексту й комунікантів із інтеріоризованим буттям шляхом вияву кореляцій можливого світу оповіданих у творі подій і/чи дій із реальними подіями або фактами біографії адресанта, а також з урахуванням значущості художнього нарративу для епохи його породження та рецепції [10, с. 535].

Новітні міждисциплінарні текстозорієнтовані студії постулюють синтез *семіотичних підходів* до аналізу художньої прози [14, с. 87–104; 4, с. 7–10]. Наприклад, *семіотико-нарративний метаметод*, за визначенням Р. Шоулза [14, с. 87–104], охоплює кілька компонентів, серед яких О.П. Воробйова виокремлює, зокрема, три основні. Ідеться про граматику художнього тексту Цв. Тодорова, вербоцентричну риторику прозового твору Ж. Женетта й семіотику художнього тексту Р. Барта [4, с. 7–10]. У цьому сенсі нам близька позиція французького текстолога й літературознавця Ж. Женетта охудожнювати дієслівні категорії часу, способу дії та діяча [4, с. 7–10] у термінах окреслення прикметних мовних засобів позначення та вербалізації просторово-часового континууму художнього нарративу, що розгортається в межах його темпоральної та просторової сіток.

На наше переконання, *семіотико-нарративний підхід* як один із напрямів *інтегрованого лінгвопоетологічного аналізу* художньої прози є поєднанням *семіотичного аналізу* й методики *семантики можливих світів*, що уможлиблює трактування та інтерпретацію прозового тексту з позицій його інтермедіальності або екфрастичного прочитання, у контексті з'ясування кореляцій можливих мікрокосмів, побудованих у тексті, та подій і/чи дій, які стосуються світу актуального буття.

Отже, *семіотико-нарративний підхід* передбачає два головні етапи:

– окреслення *семіотико-нарративних механізмів* творення *можливих світів* із урахуванням світопоряджувального потенціалу стану зміненої свідомості письменника; інтермедіального принципу арабески; фігуративного екфрасису та міжсвітової ідентичності географічних переміщень персонажів у нарративному просторі прозового тексту;

– визначення мовних засобів текстуалізації *можливих станів* персонажного буття у французькому художньому дискурсі XVIII–XXI ст.

Висновки. Ідея й сутність *інтегрованого лінгвопоетологічного аналізу* та представлених вище методологічних засад і етапів його використання для виявлення, опису й систематизації *нарративних, когнітивно-поетологічних і семіотичних*

засобів утілення показових елементів *нарративного мислення* французьких письменників XVIII–XXI ст. суголосна позиції сучасних текстологів щодо пошуку *своєрідного гнучкого метаметоду інтерпретації* художнього твору [4, с. 7] як найбільш оптимального алгоритму його поліаспектного та полірівневого вивчення.

Відтак у встановленні *нарративних стратегій, прийомів і тактик* у творенні художнього дискурсу XVIII–XXI ст. в ракурсі окреслення визначальних форм– і смислотвірних тенденцій французької прози загалом пріоритетним убачаємо з'ясування й систематизацію *когнітивно-поетологічних і семиотичних* засобів відтворення специфіки творчої свідомості письменників через текстуалізацію показових елементів їх *нарративного мислення*.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во ин. лит-ры, 1961. – 394 с.
2. Белецкий А.А. Семантические корреляции (опыт суммарного обзора на материале лексики современного русского языка) / А.А. Белецкий // Математическая лингвистика. – К. : Изд-во Киевск. гос. ун-та, 1973. – Вып. 1. – С. 5–13.
3. Бразговская Е.Е. Языки и коды. Введение в семиотику культуры : [учебное пособие] / Е.Е. Бразговская. – Пермь : Перм. гос. пед. ун-т., 2008. – 201 с.
4. Воробйова О.П. Художній текст: у пошуках метаметоду інтерпретації / О.П. Воробйова // Англістика та американістика : зб. наук. пр. – Вып. 10. – Дніпропетровськ : Вид. ДНУ, 2013. – С. 7–11.
5. Воробьева О.П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста (одноязычная и межъязыковая коммуникация) : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 / О.П. Воробьева. – М., 1993. – 382 с.
6. Дейк ван Т.А. Стратегии понимания связного текста / Т.А. ван Дейк // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23 : Когнитивные аспекты языка. – С. 153–211.
7. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози : когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики XX ст.) : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.05 / О.М. Кагановська. – К., 2003. – 502 с.
8. Карпіловська С.А. Проблеми будови сучасного українського лексикону в дзеркалі лінгвoseміотичної теорії А.О. Білецького // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Київ, 2002. – Ч. 1. – 2002. – С. 175–182.
9. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 / В.Г. Ніконова. – Дніпропетровськ, 2008. – 558 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
11. Смушинська І.В. Суб'єктивна модальність риторико-стилістичного рівня художнього тексту / І.В. Смушинська // Вісник Запорізького державного університету. Серія «Філологічні науки» : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Запорізьк. держ. ун-т, 2000. – № 1. – С. 175–180.
12. Художній текст – слово – образ : лінгвостилістичний аналіз / [М.І. Голянич, І.О. Бабій, Н.Я. Іванишин та ін.] ; за ред. М.І. Голянич. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатськ. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2010. – 408 с.
13. Черемисина Н.В. О трех закономерных тенденциях в динамике языка и в композиции текста / Н.В. Черемисина // Композиционное членение и языковые особенности художественного произведения : межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. Л.Ю. Максимов ; МГПИ им. В.И. Ленина. – М., 1987. – С. 13–25.
14. Scholes R. Semiotics and Interpretation / R. Scholes. – New Haven and London : Yale University Press, 1982. – 161 p.
15. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.

Савчук Р. І. Методологічні принципи вивчення нарративного текстообрання французького художественного дискурсу XVIII–XXI століть

Анотація. Стаття присвячена представленню основних етапів і процедур застосування методик інтегрованого лінгвопоетичного аналізу в вивченні французького художественного дискурсу XVIII–XXI століть з позицій його нарративного текстообрання. Інтегрований лінгвопоетичний аналіз художественного нарратива є системним, комплексним, поліаспектним і поліуровневим, оскільки об'єднує декілька методів і методик дослідження.

Ключові слова: інтегрований лінгвопоетичний аналіз, нарративно-поетичний аналіз, когнітивно-поетичний аналіз, семиотико-нарративний аналіз.

Savchuk R. Methodological principles of studying of narrative text forming of French literary discourse of XVIII–XXI centuries

Summary. The present paper reveals the main steps and procedures of the application of integrated linguistic and poetical analysis methodology to the studying of French literary discourse of XVIII–XXI centuries from the point of view of its narrative formation. The integrated linguistic and poetical analysis is systemic, composite, polyaspect and polylevel, because incorporates a few methods and methodologies.

Key words: integrated linguistic and poetical analysis, narrative and poetical analysis, cognitive and poetical analysis, semiotic and narrative analysis.